

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІСЛЯ ЛЮТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 р. НА ТЕРИТОРІЇ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті висвітлюється процес формування органів місцевого самоврядування в особі виконавчих комітетів громадських організацій на території Волинської губернії після Лютневої революції 1917 р., з метою з'ясування їх місця та ролі в системі органів влади. Відображено умови в яких відбувалося становлення органів місцевого самоврядування. Окреслено основні права та обов'язки виконавчих комітетів, роль і місце відведене їм Тимчасовим урядом. Розкрито заходи, які вживалися для зміцнення становища комітетів громадських організацій, налагодження їх діяльності та формування довіри у громадськості. Звертається увага на діяльність органів місцевого самоврядування спрямована на забезпечення правопорядку, а також у продовольчій сфері та просвітницькій роботі, труднощі які виникали під час роботи.

Ключові слова: революція, виконавчі комітети, Тимчасовий уряд, Волинь, права та обов'язки, діяльність, самоврядування.

Лютнева революція 1917 р. була переломним моментом в історії як Російської імперії загалом, так і українських земель, які входили до її складу, зокрема. Ліквідація імператорської влади та встановлення демократичного устрою в державі викликали негайну потребу у формуванні відповідних новому часу органів місцевого управління. Одним з головних завдань, яке постоало перед новоствореним Тимчасовим урядом, була побудова чіткої вертикалі управління. Провідне місце у цій системі влади належало органам самоврядування, і зокрема – комітетам громадських організацій. Метою дослідження є вивчення формування даних органів на Волині, аналіз напрямків їх діяльності, висвітлення значення у житті місцевого населення.

Тема революційних подій 1917 р. була і залишається дуже популярною серед дослідників. Даний період був предметом дослідження багатьох різноманітних праць, серед яких є й такі, що висвітлюють певні аспекти існування виконавчих комітетів громадських організацій на Волині. Зокрема, варто вказати на студії Г. Басари [10], В. Бойка [11], В. Комара [16], О. Леміжанської [17]. Разом з тим, можна відзначити, що дана проблема в Україні потребує подальшого вивчення.

Ради громадських організацій та їх комітети почали формуватися відразу після ліквідації самодержавства. Влада на місцях з рук губернаторів була передана головам губернських земських управ, які почали виконувати обов'язки губернських комісарів [18]. Зокрема, волинським губернським комісаром було призначено голову губернської земської управи Б. Лелявського [7, с.2]. Комітети утворювалися на територіях, які в умовах війни були підконтрольні Тимчасовому уряду. Так, у волостях Західної Волині: у Кременецькому повіті вони діяли у кожній волості, част-

ково – у Володимир-Волинському тільки у тих чотирьох волостях, які контролювала російська влада [13, с.36]. Для Луцького, Ровенського, Дубенського, Острозького, Сарненського повітів характерне було двовладдя: у них діяли дореволюційні органи – волосні зібрання – й нові – волосні комітети. Інша частина Володимир-Волинського й Ковельського повітів була повністю під контролем окупаційних австро-угорських військ, тому революційні перетворення у них не відбувалися [6, арк.37]. Робота волосних комітетів у питаннях постачання продовольства населенню й забезпечення громадського порядку в сільських місцевостях часто пересікалася із земськими органами, що подекуди викликало не погодженість у діях щодо вирішення важливих питань у волості [1, арк.65-65зв.]. Особливості розвитку цієї території навесні 1917 р. були зумовлені лінією фронту, яка проходила по західній частині Волині та наявністю тут значної кількості війська обох ворогуючих мілітарних блоків, які поступово втрачали свою боєздатність через зміну суспільно-політичних обставин [14, с.124].

Прямим вказівкам з боку Тимчасового уряду щодо утворення рад громадських організацій та комітетів не було. Вони почали виникати стихійно і були виразником прагнень громадськості взяти участь у реформуванні державного та місцевого управління. 14 березня 1917 р. Міністерство внутрішніх справ запропонувало губернським комісарам формувати на місцях губернські, повітові, волосні, міські та селищні комітети зі складу громадських організацій, 22 березня Юридична нарада при Тимчасовому уряді порекомендувала передати цим органам управління «всю повноту державної влади на місцях». На з'їзді губернських комісарів 22-24 квітня 1917 р. було вирішено, що комісари в управлінні мають спиратися в першу чергу на громадські комітети [12]. Таким чином, уряд намагався відмовитися від повної централізації влади і знайти опору в особі як реформованих міських дум та управ, так і громадських рад та комітетів.

У Житомирі Раду об'єднаних громадських організацій було утворено 4 березня 1917 р. [15, с.254]. Через кілька днів, 7 березня, у приміщенні міської управи відбулися збори представників громадських організацій міста та місцевого військового гарнізону, які обрали міський громадський виконавчий комітет [8, с.2]. Це було позитивно сприйнято як громадськістю, так і військовими. Зокрема, телеграму з привітаннями Раді надіслав головнокомандувач Південно-Західного фронту О. Брусилів [5, арк.2].

9-10 березня 1917 р. у більшості повітових міст Волинської губернії відбулися мітинги, демонстрації, сходки, які вітали повалення монархії в Росії. 9 березня відбулася демонстрація у Житомирі. У ній взяли участь офіцери та солдати місцевого гарнізону, учні початкових та середніх навчальних закладів, громадяни міста [19, с.72].

5 квітня 1917 р. Волинською губернською громадською Радою була створена загальна схема організації волосних, селищних, міських, повітових та губернської рад об'єднаних громадських ор-

ганізацій. У ній було зазначено, що ради формуються на виборній основі. Брати участь у виборах і бути обраними мали право всі особи, які проживали в цій місцевості і за віком не молодші 21 року. Кожна громадська рада призначала виконавчий комітет.

До складу міських рад мали право увійти представники всіх громадських товариств, союзів, організацій тощо, які діяли в містах (по одному від кожного). Кожна міська рада Волинської губернії мала по 1 представнику у губернській раді, а Житомир, як центр губернії, – 4 представника [4, арк.3]. До участі в Раді запрошувалися представники просвітницьких, наукових, професійних, економічних, благодійних організацій, воєнно-промислового комітету, Земського союзу, Союзу міст, земства, міського самоврядування, комітетів політичних партій (крім відверто контрреволюційних), житомирських Рад військових та робітничих депутатів, союзів службовців [4, арк.19-20].

Житомирська Рада об'єднаних громадських організацій та міський виконавчий комітет визначили основні завдання своєї діяльності:

1. Зміцнення та забезпечення нового ладу, проведення в життя засад демократичної республіки.
2. Підтримка громадського порядку та спокою.
3. Організація широких мас місцевого населення та підготовка його до сприйняття нового ладу та правильного проведення виборів до місцевих органів самоврядування та Установчих зборів [4, арк.29].

Для реалізації цих завдань комітет, який вважав себе місцевим громадським органом Тимчасового уряду в м. Житомирі, мав право організації громадського життя та контролю за правильністю виконання обов'язків місцевими старими та новими установами, які діяли в місті. Таким чином, міський громадський комітет бачив себе у ролі органу, який мав координувати адміністративне та громадське життя міста до обрання нового муніципального управління – думи та управи. Він мав право безпосередньо звертатися до Тимчасового уряду та до всіх місцевих громадських та урядових установ, видавати постанови, які стосувалися життя міста та діяльності міських організацій, надавати пропозиції з більш загальних питань губернському комісару тощо [4, арк.29]. Права комітету були окреслені у телеграмі Тимчасового уряду губернському комісару [5, арк.28зв.].

Для функціонування новостворені органи громадського управління потребували коштів. З цією метою комітет взяв кредит у міської думи у розмірі 5000 руб. [5, арк.31зв.]. Також з дозволу губернського комісара він отримав можливість користуватися коштами колишнього Волинського губернського жандармського управління.

Комітет був виконавчим органом Ради громадських організацій, періодично скликаючи її (як правило, засідання Ради відбувалися один раз на місяць, за винятком позачергових) для прове-

дення звітності щодо своєї діяльності та її схвалення. Чисельність комітету не була сталою, що зумовлювалося зміною представництва в ньому різних державних та громадських організацій. У квітні-травні 1917 р. до його складу входив 31 член, зокрема представники міського управління А. Півовцький та С. Плотницький, губернського земства К. Соколовський, воєнно-промислового комітету А. Камкін, місцевого комітету партії есерів Ф. Влайков, Волинської Української ради А. Багриновський та ін. [5, арк.1].

Головною функцією комітету декларувалося керівництво всіма справами міського життя у контакт з місцевою думою. Для цього були утворені спеціальні комісії: адміністративна, громадської безпеки, народної освіти, фінансова, судова, організаційна, контрольна. Питання військового характеру мала вирішувати місцева Рада військових депутатів. Кожна комісія складалася не менш, як з 3 членів комітету, обирала свого голову і мала право поповнюватися представниками різних громадських установ [4, арк.29-29зв.].

Рада та комітет з перших днів свого існування почали активну діяльність з налагодження міського життя. Однією з найбільш нагальних потреб населення того часу була ліквідація дефіциту продовольства у місті.

Представники комітету постійно брали участь у роботі міської продовольчої управи [4, арк.35зв.]. З ініціативи комітету у квітні 1917 р. була створена ревізійна комісія, яка перевіряла склад за борошном та стежила за продовольчими торговельними операціями в місті [2, арк.89]. Також органи громадського самоврядування опікувалися постачанням матеріалів для опалення населенню [5, арк.65, 70; 2, арк.344].

Іншою важливою проблемою того часу в Житомирі було безробіття. Для боротьби з ним за сприяння громадського комітету при міській управі була відкрита біржа праці [5, арк.70]. Юридична комісія комітету розглядала скарги звільнених робітників на власників підприємств. Іншим шляхом збільшення зайнятості населення були клопотання громадського самоврядування перед державними органами щодо заміщення військовопозбавлених, які там працювали, безробітними.

Важливим завданням комітету було належним чином впровадити організацію масових акцій та демонстрацій. 12 березня 1917 р. він видав постанову, згідно з якою організації та особи, які влаштовували публічні зібрання у громадських місцях, мали повідомляти начальника міської міліції про час та місце зібрання не пізніше, як за 10 годин до його початку [5, арк.2зв.]. Крім цього, міліцію заздалегідь мали інформувати про всі спектаклі, вистави та концерти, що мали проводитися в місті [2, арк.155].

У вересні 1917 р. справи Волинського губернського жандармського управління передали місцевому окружному суду [3, арк.315]. Одним із завдань, які стояли перед органами громадського самоврядування Житомира, було сприяння муніципальним органам у проведенні виборів до міської думи. Комітет створив виборчу комісію, яка займалася формуванням списків виборців, організацією

дільничних комісій, пошуком приміщень для ознайомлення населення з виборчими списками й програмами тощо.

Помітне місце у роботі комітету займало питання міської освіти та просвітництва населення. Вже 12 березня 1917 р. почала роботу комісія народної освіти на чолі з С. Доманевською, головним завданням якої визначено сприяння розвитку культурно-просвітницької діяльності в Житомирі та координування у цій справі приватної ініціативи [5, арк.2]. Вже за перші тижні своєї діяльності вона провела низку бесід про поточні політичні події в навчальних закладах та військових частинах, кілька багатолюдних публічних засідань тощо, причому, за пропозицією С. Доманевської, вони велися не лише російською, а й українською, польською та єврейською мовами.

Не лишилася осторонь уваги комітету й житомирська публічна бібліотека. Зокрема, на засіданні 24 червня 1917 р. комітет висловив побажання її розпорядчому комітету поживити діяльність, поповнити свій склад представниками політичних партій, а бібліотечні фонди – соціалістичною літературою, забороненою у роки монархії. У відповідь управління бібліотеки погодилося ввести до свого складу представника громадського комітету, проте відмовило у цьому праві політичним партіям, слушно аргументувавши це просвітницьким, а не політичним характером свого закладу [3, арк.278].

Освіта також була предметом уваги громадського самоврядування. Представники комітету були членами міської училищної комісії [5, арк.67]. Суттєво ускладнювали роботу шкіл дефіцит коштів та відсутність приміщень. Весною та влітку 1917 р. низка освітніх закладів Житомира звернулася з проханням до комітету посприяти у звільненні їх приміщень від військових установ, переважно – шпиталів. Волинь була прифронтовою територією, і протягом війни тут розташовувалися не лише військові гарнізони, а й органи тилового забезпечення, штабні структури, медичні заклади тощо. Житомир не був винятком. Серед інших будівель, під потреби армії були зайняті чимало приміщень шкіл та гімназій. 18 серпня 1917 р. комітет констатував, що практично всі середні навчальні заклади вдалося забезпечити приміщеннями – лишилися без них лише землемірне, духовне та деякі інші училища [5, арк.87]. Таким чином, органи громадського самоврядування Волині намагалися сприяти налагодженню діяльності освітніх закладів.

15 березня комітет санкціонував безперешкодне утворення громадських товариств, організацій, союзів тощо [9, с.2]. Він же реєстрував нові громадські організації, які засновувалися в Житомирі на той час.

Громадський комітет активно співпрацював з іншими державними, місцевими та громадськими органами. Його представники брали участь у різноманітних з'їздах, семінарах, обговореннях тощо.

Відсутність законодавчих актів з боку Тимчасового уряду, які б регулювали діяльність громадських комітетів, та викликана

цим відсутність чіткого визначення їх функцій зумовили певне дублювання напрямів їх роботи з міськими думами. Періодично комітети також звертали свою увагу на питання, вирішення яких входило до обов'язків міського самоврядування – діяльність комунальних підприємств, благоустрій міста тощо. Зокрема, Житомирський комітет надавав дозволи на проведення поширених у той час публічних зборів коштів [5, арк.19].

Проведення виборів до міської думи Житомира зумовило згортання роботи місцевої Ради об'єднаних громадських організацій та її комітету. Органи громадського самоврядування бачили своєю основною метою координацію місцевого життя протягом перехідного періоду реформування міського управління, тому обрання думи за новим законодавством Тимчасового уряду було причиною припинення їх діяльності. Щоправда, громадський комітет був змушений продовжувати працювати ще протягом майже двох місяців після виборів до міської думи до фактичного початку її функціонування. Останнє засідання комітету відбулося 18 вересня [5, арк.88], а Ради об'єднаних громадських організацій Житомира – 24 вересня 1917 р. [4, арк.47]. Майно, придбане комітетом, та його справи були передані міській управі.

Таким чином, виконавчі комітети громадських організацій на Волині займали чільні позиції в управлінні міським життям весною та літом 1917 р. Вони були свідченням бурхливого посилення громадського ентузіазму, покликаного революційними змінами даного періоду. Поєднавши представників переважної більшості органів державного і місцевого управління та громадських організацій вони стали провідниками налагодження суспільного життя в регіоні. У першу чергу, громадське самоврядування спрямовувало свої зусилля на забезпечення спокою та просвітницьку роботу. Зокрема, серед напрямів діяльності можна відзначити забезпечення хлібом населення, налагодження роботи міліції, підготовка до виборів тощо. Це все дозволяє констатувати важливість діяльності даних органів місцевого самоврядування у період революційних змін і перетворень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Волинської області, ф.3, оп.1, спр.1614, 106 арк.
2. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО), ф.р-405, оп.1, спр.1, 567 арк.
3. ДАЖО, ф.р-405, оп.1, спр.5, 320 арк.
4. ДАЖО, ф.р-405, оп.1, спр.6, 50 арк.
5. ДАЖО, ф.р-405, оп.1, спр.9, 95 арк.
6. ДАЖО, ф.р-2399, оп.1, спр.9, 237 арк.
7. Вольнь. – 1917. – 7 мар.
8. Вольнь. – 1917. – 8 мар.
9. Вольнь. – 1917. – 15 мар.
10. Басара Г.Б. Політичне та соціокультурне життя міст Великої Волині на початку української революції / Г.Б. Басара // Історія міст і сіл Великої Волині / [голов. ред. М.Ю. Костриця]. – (Науковий збірник «Велика Волинь» : праці Житомирського науково-краєзнавчого

- товариства дослідників Волині; вип. 25, ч. 1). – Житомир : ППМ Г. Косенко, 2002. – С.44-51.
11. Бойко В. Реорганізація міських дум в Україні навесні 1917 р. / В. Бойко // Український історичний журнал. – 2003. – № 4. – С.29-38.
 12. Гайда Ф. Механізм влади Временного правительства (март – апрель 1917 г.) / Ф. Гайда // Отечественная история. – 2001. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zapadrus.su/rusmir/istf/324-1917-.html>
 13. Гуцалюк І.О. Земства Західної Волині в добу Української революції (1917-1920 рр.) / І.О. Гуцалюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Вип. 10 (235). – Луцьк, 2012. – С.35-41.
 14. Дем'янюк О.Й. Боротьба та утвердження української влади на території Волинської губернії у перші місяці діяльності Української Центральної Ради / О.Й. Дем'янюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – № 724: Держава та армія. – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2012.– С.123-129.
 15. Костриця М. Житомир : підручна книга з краєзнавства / М. Костриця, Р. Кондратюк. – Житомир : Косенко, 2006. – 464 с.; іл.
 16. Комар В. Луцьке міське самоуправління в 1917 -1919 роках /В. Комар // Велика Волинь: минуле і сучасне : мат. міжнародної наук. краєзнавчої конф.; жовтень 1994 р. – Хмельницький – Ізяслав – Шепетівка : Україна, 1994. – С.153-155.
 17. Леміжанська О. Трансформація органів місцевого самоврядування: від Тимчасового уряду до Української Держави (березень 1917 – грудень 1918 рр.) / О. Леміжанська // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років : збірник наукових статей / [гол. ред. В.Ф. Верстюк]. – К. : Інститут історії України НАН України, 2012. – Вип.7. – С.163-176.
 18. Мамаев А.В. Демократизация городского самоуправления в 1917 г.: законодательство Временного правительства в муниципальной сфере / А. Мамаев // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия «Гуманитарные науки». – 2012. – №2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nautch-journal.ru/index.php/--gn12-02/417-a>
 19. Рудницька Н. Політичні партії і громадські рухи національних меншин на Волині у 1911-1921 рр. / Н. Рудницька // Шляхами творення Української держави : за мат. регіон. наук.-практ. конф. «Боротьба українського народу за державну незалежність в 1917-1921 роках». – Житомир, 2006. – С.72-76.

Ю. М. Лопатовский

Органы местного самоуправления после Февральской революции 1917 на территории Волинской губернии

Освещается процесс формирования исполнительных комитетов общественных организаций на территории Волини, после Февральской революции 1917 г., с целью выяснения их места и роли в системе органов власти. Отражены условия, в которых происходило становление органов местного самоуправления. Очерчены основные права и обязанности исполнительных комитетов, роль и место отведенное им Временным правительством. Раскрыты меры, которые принимались для укрепления положения комитетов общественных организаций, налаживание их деятельности и формирования доверия у общественности. Обращается внимание на деятельность комитетов в продовольственной сфере, нала-

живании общественной жизни в регионе, просветительскую работу и обеспечение покоя. Определяются основные направления работы исполнительных комитетов общественных организаций, задачи которые возлагались на данный орган и пути их реализации, трудности которые возникали во время работы.

Ключевые слова: революция, исполнительные комитеты, Временное правительство, Вольны, права и обязанности, деятельность, самоуправление.

Y. N. Lopatovskiy

Local authorities after the February Revolution of 1917 in the Volyn province

Covers the process of formation of Executive committees of public organizations on the territory of Volyn, after the February revolution of 1917, to ascertain their place and role in the system of government. Reflected the conditions in which occurred the formation of local governments. Outlines the basic rights and duties of the Executive committees, the role and place allotted to them by the Interim government. Describes the steps that were taken to strengthen the provisions of the committees of public organizations, the establishment of their activities and building trust among the public. Attention is drawn to the work of the committees in the food sector, the establishment of public life in the region, educating and ensuring peace. Defines the main directions of work of the Executive committees of public organizations, the tasks which were assigned to this body and ways to implement them, the difficulties which arose during the work.

Key words: revolution, Executive committees, the Interim government, Volhynia, rights and responsibilities, activities, self-management.

Отримано: 20.10.2016

УДК 930.85

В. В. Моздiр

УСНА НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ ПОДОЛЯН НАПРИКІНЦІ ХVІІІ — В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. ЯК ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ЧИННИК

У статті зроблено спробу представити широкий спектр умов, в яких опинилася культурна сфера Поділля після його включення до складу Російської імперії. Підкреслено, що самодержавство поставило за мету стерти ментальні межі між українцями і росіянами, що виразилося в розгортанні гоніння на культуру та духовність корінних мешканців. Це спричинило, з одного боку, втрату динамізму в їх розвитку, з другого – викликало локалізацію подільських хліборобів на усній народній творчості та посилення її ролі у захисті історичної пам'яті і творенні колективної національної ідентичності.

На прикладі Подільського краю з'ясовано розмаїття тематики, жанрові особливості, глибину та якість змісту, незбагненну і незрівнянну красу й простоту поезії народних пісень, казок, легенд, інших форм народної творчості як важливих засобів збереження та відстоювання автентичності і особності українців, котрі склали абсолютну більшість дедалі зростаючого поліетнічного населення.

Зазначено, що в селянському середовищі міцними залишалися сімейно-родинні зв'язки, рясно наповнені звичаями та обрядами